

Od lutego 2015 r. IERiGŻ-PIB realizuje nowy etap prac naukowych, którym jest przewidziany do 2019 roku Program Badawczy pt. „Rolnictwo polskie i UE 2020+. Wyzwania, szanse, zagrożenia, propozycje”. Obejmuje on najistotniejsze współczesne problemy dotyczące rolnictwa i obszarów wiejskich wynikające z procesów globalizacji i tendencji rozwoju gospodarki światowej. Program nawiązuje swoimi treściami do 2 poprzednich opracowywanych w latach 2005-2009 i 2011-2014, a koncentrujących się na tematyce dotyczącej ekonomicznych i społecznych uwarunkowań polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu do UE oraz konkurencyjności tej gospodarki w warunkach globalizacji i integracji europejskiej. Strukturę nowego programu badawczego tworzy 8 tematów: wpływ megatrendów w gospodarce światowej na tendencje rozwojowe rolnictwa UE; polaryzacja społeczna a stabilność ekonomiczna w procesach rozwojowych rolnictwa i obszarów wiejskich; determinanty aktywności innowacyjnej w sektorze rolno-spożywczym; finansowe i fiskalne uwarunkowania poprawy efektywności, zrównoważenia i konkurencyjności polskiego rolnictwa; dylematy zrównoważonego rozwoju rolnictwa w Polsce; przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne wobec zmian klimatu i polityki rolnej; ewolucja i perspektywy rynków rolno-spożywczych; źródła wzrostu oraz ewolucja struktur i roli sektora rolno-spożywczego w perspektywie po 2020 roku. Założenia Programu odpowiadają celom strategicznym zawartym w politykach i programach UE oraz strategiach rozwoju przyjętych przez rząd polski. Wśród polityk unijnych należy wymienić Wspólną Politykę Rolną, politykę spójności, politykę społeczną i politykę środowiskową oraz „Strategię Europa 2020” i program badań naukowych i innowacji „Horyzont 2020”. Zakres zgodności badań Instytutu z wymienionymi europejskimi założeniami dotyczy zasad zrównoważonego rozwoju rolnictwa, poprawy innowacyjności i konkurencyjności gospodarki żywnościowej, megatrendów w gospodarce światowej i źródeł wzrostu gospodarczego.

Pierwszym sygnałem z realizacji nowego obszaru badań jest międzynarodowa konferencja naukowa pt. **"Ekonomia versus środowisko - konkurencyjność czy komplementarność"**, która odbyła się w dniach 23-25 listopada w Jachrance k/ Warszawy. W trakcie konferencji naukowcy z IERiGŻ-PIB oraz goście z ośrodków badawczych Francji, Portugalii, Holandii, Czech, Węgier, Litwy, Danii, Bułgarii, Serbii, Rumunii, Słowacji, Mołdawii, Ukrainy i Białorusi wygłosili referaty nawiązujące do problemów oddziaływania rolnictwa na środowisko, ograniczania możliwości wzrostu gospodarczego, pomiaru wartości pozaprodukcyjnych funkcji rolnictwa i zapobiegania zmianom klimatycznym.

W pierwszym z wystąpień prof. Andrzej Kowalski, dyrektor IERiGŻ-PIB, w oparciu o przegląd literatury światowej postawił szereg pytań dotyczących światowego wzrostu gospodarczego, w tym to najważniejsze, o granice możliwości i opłacalności tego wzrostu oraz skutki dla środowiska naturalnego. Stwierdził, że dla bezpiecznej przyszłości niezbędne są nowe technologie i inwestycje niskoemisyjne, które dałyby podobny impuls rozwojowy jak wcześniej maszyna parowa, kolej, elektryczność czy technologie informatyczne. Radca ds. rolnych ambasady Francji omówił inicjatywę „4% – gleba na rzecz bezpieczeństwa żywnościowego i klimatu”, która będzie przedstawiona na rozpoczynającym się 1 grudnia w Paryżu Szczycie Klimatycznym. Program ten ma za zadanie propagowanie zwiększenia pochłaniania dwutlenku węgla w gospodarstwach rolnych i jego sekwestracji w glebach wykorzystywanych rolniczo. Działania takie mogą poprawić bezpieczeństwo żywnościowe poprzez zwiększenie żyzności gleb, dostosować bardziej rolnictwo do zmian klimatycznych i przyczynić się do zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych. W kolejnym wystąpieniu w kontekście wyzwań środowiskowych i gospodarczych analizowane były relacje między rolnictwem, bezpieczeństwem żywnościowym i zrównoważonym rozwojem. Zaprezentowano kilka modeli rozwoju sektora żywnościowego w rozwiniętych krajach UE: model zrównoważonego rozwoju, model indukowania zmian i innowacji, model indukowania

zmian i innowacji w połączeniu ze środowiskiem oraz model nowych potrzeb i ograniczeń popytu. W oparciu o analizę tych koncepcji można opracować wytyczne dla rozwoju polityki żywnościowej i ekonomicznej. Radca ds. rolnych ambasady Holandii przedstawił cechy charakteryzujące rolnictwo jego kraju, w tym zwłaszcza wielkoskalowość, koncentrację i wysoką intensywność, co niekorzystnie wpływa na środowisko m. in w postaci wysokiego poziomu azotanów i fosforanów w glebie. Podkreślił, że w programach rolnośrodowiskowych bierze udział 15% rolników holenderskich, a w nowej perspektywie finansowej WPR będzie je można realizować w ramach kolektywnego gospodarowania np. przez spółdzielnie lub grupy producenckie.

Kilka kolejnych wystąpień związanych było z finansowymi i dochodowymi kwestiami oddziaływania rolnictwa na środowisko oraz narzędziami WPR z tego obszaru. Przedstawiono zagadnienia dotyczące zależności między nakładami na innowacje środowiskowe a rozwojem gospodarczym, wpływu programów rolnośrodowiskowych na wartość dodaną w gospodarstwach rolnych oraz internalizacji efektów zewnętrznych w rolnictwie. Podkreślono, że analiza związków substytucji bądź komplementarności między gospodarką a środowiskiem jest zagadnieniem skomplikowanym i wielowymiarowym, a Polska jest „uwięziona” pomiędzy dążeniem do podnoszenia wzrostu a koniecznością dbania o środowisko. Przybliżając trudne zagadnienie efektów zewnętrznych zdefiniowano ich dwie kategorie: środowiskowe efekty zewnętrzne, które należy rozumieć jako jakość i dostępność wody, jakość powietrza, jakość gleb, stabilność klimatu, krajobraz, bioróżnorodność, odporność na powódzie i pożary oraz społeczne efekty zewnętrzne oznaczające bezpieczeństwo żywnościowe, bezpieczną żywność, zdrowie i dobrostan zwierząt, żywotność obszarów wiejskich. Stwierdzono, że WPR zawiera szereg instrumentów odnoszących się do zewnętrznych efektów środowiskowych i społecznych generowanych przez sektor rolny. Instrumenty te mają zróżnicowany charakter (np. wymogi, wsparcie dla rolników generujących dodatkowe dobra publiczne) oraz skalę stosowania w rolnictwie UE (powszechnie obowiązujące zasady wzajemnej zgodności, obowiązujące określonej wielkości gospodarstwa, wymogi zazielenienia i dobrowolnie stosowane instrumenty rolno-środowiskowe). Trudno jest jednak ocenić ich skuteczność i efektywność ponieważ brakuje pełnego obrazu skali i wartości tych efektów.

III sesję konferencji rozpoczął gość z Węgier, który przedstawił ocenę skutków ograniczenia emisji gazów wytwarzanych w produkcji zwierzęcej. Zaprezentował założenia węgierskiej polityki środowiskowej w tym obszarze po 2020 roku oraz modele CAPRI i AKI rozwoju produkcji mleka i trzody, w których zakładano ograniczenia emisji zanieczyszczeń powietrza. W obu wariantach obserwowano obniżenie produkcji zwierzęcej na skutek spadku pogłowia. Kolejne wystąpienia zagraniczne z Litwy, Bułgarii, Czech i Rumunii prezentowały cechy charakterystyczne rolnictwa tych krajów i kierunki jego rozwoju w kontekście wykorzystania wsparcia środkami WPR z lat 2007-2013 oraz nowej perspektywy finansowej do 2020 roku, której szereg instrumentów dotyczy środowiska i zrównowazenia. W referacie poświęconym zmianom klimatu w Polsce i sytuacji gospodarstw na obszarze tzw. Niżu Polskiego przedstawiono krajowy bilans wodny, jego terytorialne zróżnicowanie oraz sytuację ekonomiczno-produkcyjną gospodarstw położonych na obszarach 96 gmin z województw wielkopolskiego (30), łódzkiego (23), kujawsko-pomorskiego (21), lubuskiego (14) i dolnośląskiego (8), które w latach 2006-2013 zostały szczególnie dotknięte suszami. Analiza wykazała, że susze były ważną przyczyną gorszych wyników ekonomicznych tych gospodarstw, zatem ograniczały ich możliwości adaptacyjne i konkurencyjność, a obecnie obowiązujący system dopłat ONW nie wyrównuje skutków gospodarowania na terenach o nasilonym występowaniu susz.

Wystąpienie gościa z Uniwersytetu w Kopenhadze dotyczyło barometru konkurencyjności duńskiego rolnictwa. Na podstawie danych FADN dla gospodarstw z produkcją roślinną

o powierzchni powyżej 100 ha, produkcją mleka od co najmniej 100 krów oraz produkcją trzody przy obsadzie co najmniej 400 szt. dużych, odniesiono osiągnięte wyniki produkcyjno-ekonomiczne do gospodarstw z innych krajów UE. Badanie techniką modeli banchmartingu uwzględniającą pomiar wydajności, kosztów i przychodów doprowadziło do zaskakującego wniosku, że duńskie gospodarstwa są mało konkurencyjne. Pomimo osiągniętej wysokiej efektywności, obciążone są wysokimi kosztami, co powoduje obniżenie konkurencyjności w stosunku do gospodarstw o takich typach i skali produkcji w innych krajach UE. Autorka przekazała informację, że nowy duński rząd zapowiedział złagodzenie wielu przepisów środowiskowych dla rolników. W kolejnej prezentacji uczestnicy konferencji poznali relacje między celami ekonomicznymi i środowiskowymi gospodarstw rolnych oraz czynniki je określające. Związki te są w sprzeczności gdy produkcja rolna i związane z nią korzyści ekonomiczne są osiągnięte kosztem uszczuplenia zasobów środowiska i naruszenia naturalnych procesów ekosystemowych, co w dłuższej perspektywie powoduje także wymierne skutki dla producenta rolnego i społeczeństwa. Do czynników sprzyjających pogodzeniu celów środowiskowych i ekonomicznych gospodarstwa należy zaliczyć: wiedzę i wykształcenie rolnika, świadomość ekologiczną (świadomość ograniczoności zasobów), rodzinny charakter gospodarstwa, praktyki związane ze stanem gleby, usługi doradztwa rolniczego, politykę rolną i programy rządowe, zasoby siły roboczej, popyt na żywność o wysokich walorach odżywczych i popyt na produkty rynku lokalnego. Czynniki utrudniającymi spełnianie obu celów są: dwukierunkowe gospodarstwo, system produkcji ekologicznej, uwarunkowania rynkowe, niedostatek kapitału materialnego, stan infrastruktury technicznej obszarów wiejskich, warunki przyrodniczo-glebowe i zmiany klimatyczne. Stwierdzono, że w zależności od uwarunkowań, realizacja celów środowiskowych i ekonomicznych w gospodarstwie rolnym może mieć charakter konkurencyjny bądź komplementarny, a w kontekście zrównoważonego rozwoju istotne jest holistyczne spojrzenie na gospodarstwo rolne oraz jego otoczenie, wskazanie szans i zagrożeń dla jego rozwoju, tych o charakterze wewnętrznym – na które rolnik ma wpływ, oraz tych zewnętrznych – niezależnych od producenta.

Pierwszym wystąpieniem trzeciego dnia konferencji był słowacki referat poświęcony problemowi produkcji i redukcji odpadów spożywczych. Wytwarzanie odpadów podczas dystrybucji, sprzedaży i konsumpcji żywności staje się problemem globalnym. Według danych EUROSTAT w krajach UE około 30% dobrej żywności jest marnotrawione, a każdy mieszkaniec Unii produkuje roczne 179 kg odpadów żywnościowych. Marnotrawienie żywności powoduje ekonomiczne, społeczne i środowiskowe problemy. Możliwymi rozwiązaniami redukcji odpadów żywności mogą być: szkolenia i informacyjne kampanie zapobiegające tworzeniu odpadów w całym łańcuchu dostaw, rozwijanie sieci odzyskiwania niesprzedanych produktów spożywczych, organizowanie konwencji przetwórców żywności, hurtowników, detalistów i firm cateringowych, aby ułatwić przekazywanie darowizn na rzecz organizacji charytatywnych i ludzi potrzebujących, dostosowanie produktów spożywczych do rozmiaru konsumenckich potrzeb, podniesienie świadomości konsumentów na temat odpadów spożywczych, tworzenie dobrych praktyk i wytycznych legislacyjnych, budowanie bliższych powiązań między producentami i konsumentami za pośrednictwem lokalnej produkcji, koncentracja dostaw żywności, recykling niespożytego jedzenia do produkcji pasz, ogrzewania lub produkcji energii elektrycznej. Kolejny referat zapoznał uczestników konferencji z możliwościami substytucji soi modyfikowanej genetycznie polskimi roślinami białkowymi. Autorzy przedstawili regulacje prawne dotyczące roślin GMO obowiązujące w krajach UE i w Polsce oraz światowy rynek produktów genetycznie modyfikowanych. W 2014 r. rośliny GMO były uprawiane na obszarze 181,5 mln ha, co stanowi 13% światowej powierzchni gruntów ornych. Modyfikowane genetycznie soję, bawełnę, kukurydzę i rzepak sieje się w 28 krajach świata, a korzyści ekonomiczne wynikające z ich uprawy wyniosły

łącznie w latach 1996-2014 – 133,5 mld USD. W Unii dopuszczona jest do uprawy kukurydza MON 810, którą obsiewa się powierzchnią 143 tys. ha przeważnie w Hiszpanii (92%) oraz w Portugalii, Rumunii i na Słowacji. Biorąc pod uwagę tendencje w produkcji zwierzęcej i produkcję rodzimych pasz wysokobiałkowych, a także import, stwierdzono że nie ma realnej alternatywy dla śruty sojowej GMO jako karmy dla zwierząt. Przewidywany jest bowiem dalszy wzrost zapotrzebowania na pasze w produkcji mięsa drobiowego i jaj, a także w chowie trzody i bydła mlecznego, a mało prawdopodobne jest znaczące zwiększenie krajowej produkcji pasz wysokobiałkowych. Gdyby zniesiono moratorium w sprawie zakazu wytwarzania, wprowadzania do obrotu i stosowania w żywieniu zwierząt pasz genetycznie zmodyfikowanych (obowiązuje do 1 stycznia 2017 r.) przemysł paszowy a także branża mięsna i drobiarska odczułyby silnie negatywne skutki takiego posunięcia.

Uczestnicy konferencji zapoznali się także z potencjałem rolnictwa rodzinnego w Rumunii. Przedstawiono jego zdolności adaptacyjne oraz szanse i bariery dla rozwoju gospodarstw ekologicznych. Podkreślono, że dzięki swojej rozdrobnionej strukturze rolnictwo rumuńskie w okresie ostatniego kryzysu ekonomicznego okazało się stabilnym elementem gospodarki i w warunkach spadku importu zapewniło bezpieczeństwo żywnościowe. Ostatnie wystąpienia konferencyjne dały możliwość poznania sytuacji, problemów i szans gospodarki żywnościowej w krajach Europy Wschodniej i Południowej. Przedstawiono zagadnienia dotyczące konkurencyjności i przewag komparatywnych ukraińskiego rolnictwa oraz eksportu ukraińskich produktów rolnych na rynek europejski. Goszczący po raz pierwszy na konferencji IERiGŻ-PIB przedstawiciel instytutu naukowego z Mołdawii omówił kierunki reform rolnictwa tego kraju, a prelegentka z Uniwersytetu Rolniczego w Plovdiv scharakteryzowała trendy i dynamikę zmian bułgarskiego rolnictwa w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju gospodarczego.

Konferencję "**Ekonomia versus środowisko - konkurencyjność czy komplementarność**" podsumował dyrektor IERiGŻ-PIB prof. Andrzej Kowalski, który dziękując serdecznie za wszystkie wystąpienia i dyskusję podkreślił znaczenie uzyskanej przez uczestników wiedzy i wagę poruszanych problemów. Stwierdził, że debata o granicach wzrostu i pojemności środowiska prowadzi do wniosku, że jeżeli ludzkość nie potrafi ograniczyć konsumpcjonizmu, muszą to ustalić międzynarodowe prawa i instytucje. Unia Europejska wprowadza regulacje zapobiegające degradacji środowiska, ale nie wszystkie programy są realizowane, a często poszczególne państwa wycofują się z nich. Stwierdził, że gospodarka zrównoważona jest opisywana wieloma definicjami, często sprzecznymi, określa ją wiele kryteriów i bada wiele metodologii. Czujemy ją intuicyjnie, ale nie potrafimy określić. Pytania o związki między stanem środowiska a efektywnością i produktywnością gospodarki - czy są konkurencyjne czy komplementarne - to kwestie trudne i nadal nie rozwiązane.